

PAASTUAJA NELJAS PÜHAPÄEV AD 2023¹
Jh 6:24–35 (Am 8:11–12 või 2Ms 16:11–19.31.35; 1Pt 2:1–3)

[23 Tibeeriasest tuli veel teisi paate selle paiga lähedale, kus nad olid söönud Issanda õnnistatud leiba.]

24 Kui siis rahvahulk nägi, et seal ei olnud ei Jeesust ega Ta jüngreid, astusid nad paatidesse ning tulid Jeesust otsides Kapernauma.

25 Ja kui nad leidsid Ta teiselt poolt järve, ütlesid nad Talle: «Rabi, millal Sa siia said?»

26 Jeesus vastas neile: «Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, te ei otsi mind mitte sellepärast, et te nägite tunnustähti, vaid et te sõite leiba ja teie kõhud said täis.

27 Ärge nõutage rooga, mis hävib, vaid rooga, mis püsib igaveseks eluks. Seda annab teile Inimese Poeg, sest Teda on Jumal Isa pitseriga kinnitanud.»

28 Siis nad ütlesid Talle: «Mida me peame ette võtma, et teha Jumala tegusid?»

29 Jeesus vastas: «See ongi Jumala tegu, et te usute Temasse, kelle Ta on läkitanud.»

30 Siis nad ütlesid Talle: «Mis tunnustähe Sa siis teed, et me näeksime ja võiksime sind uskuda? Mida Sa teed?

31 Meie esiisad sõid kõrbes mannat, nõnda nagu on kirjutatud: Ta andis neile süüa leiba taevast.»

32 Siis ütles Jeesus neile: «Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, ei andnud Mooses teile leiba taevast, vaid minu Isa annab teile tõelist leiba taevast.

33 Sest Jumala leib on see, kes tuleb taevast alla ja annab maailmale elu.»

34 Siis nad ütlesid Talle: «Issand, anna meile alati seda leiba!»

35 Jeesus ütles neile: «Mina olen eluleib. Kes minu juurde tuleb, see ei nälgi iialgi, ja kes minusse usub, see ei janune enam iialgi.»

Sissejuhatus

Kiriku pärimuse järgi on neljanda evangeeliumi autoriks apostel Johannes, keda evangeeliumis endas nimetatakse «jüngriks, keda Jeesus armastas». Johannes pärines Galileast Betsaidast, ta oli Sebedeuse ja Saloome poeg ning apostel Jaakobus Vanema vend. Pärimuse järgi elas ta ainsana Jeesuse kaheteistkümnest apostlist kõrge vanaduseni ning suri loomulikku surma.

Evangeeliumi lõpul sõnastab autor ühemõtteliselt oma kirjatöö eesmärgi: «Jeesus tegi jüngrite ees veel palju muid tunnustähti, mida ei ole sellesse raamatusse kirja pandud, aga need on kirja pandud, et te usuksite, et Jeesus on Kristus, Jumal Poeg, ja et teil uskudes oleks elu Tema nimes.» (Jh 20:30j) Kirikuisad järeldavad sellest, et Johannese

¹ Käesolev tekstikäsitus kattub suurel määral 2021. aasta Lõikustänapüha tekstikäsitlusega.

evangeelium on kirjutatud aasta 100 paiku², tükk aega pärast kolme esimest evangeeliumi, mida autor tundis ja mida ta pidas vajalikuks täiendada eeskätt õpetuslikult seisukohalt.

Erinevalt kolmest esimesest evangeeliumist, mis põhiosas keskenduvad Jeesuse avaliku tegevuse viimasele aastale ning kujutavad seda jätkuva teekonnana Galileast Jeruusalemma, kus «viiakse lõpule kõik see, mis prohvetid on kirjutanud Inimese Pojast» (Lk 18:31), kõneleb Johannes kolmest erinevast korrast, mil Jeesus Galileast Jeruusalemma rändas, ning kuigi on mitmeid teiste evangeeliumidega kattuvaid jutustusi, on umbes üheksa kümnendikku Johannese evangeeliumis esitatud materjalist selline, mida ei leia ülejäänud kolmest.

Laias laastus jaguneb Johannese evangeelium kaheks suureks osaks, mida võiks pealkirjastada kui «Jeesus ja maailm» (Jh 1:19–12:36) ning «Jeesus ja Tema jüngrid» (Jh 13:1–21:25). Esimese osa raamistuseks on ühelt poolt üldine sissejuhatus kogu evangeeliumile (Jh 1:1–18) ning teiselt poolt pessimistlik kokkuvõte (Jh 12:37–50), milles tõdetakse, et «ehkki Jeesus oli nende silma all teinud nii suuri tunnustähti, ei uskunud nad siiski Temasse» (Jh 12:37).

Evangeeliumi keskseks teoloogiliseks teemaks on Selle tulemine, «kes tuleb ülalt» ja «on üle kõikide» (Jh 3:31) ning kes, olles «pärit Jumala juurest», «läheb tagasi Jumala juurde» (Jh 13:3). Just siin vastanduvad teravalt [vaenulik] maailm ja Jeesuse jüngrid, kusjuures tolle vaenuliku, jumalatu maailma esindajateks on paraku eeskätt need, kes peaksid olema Jumala omad ja kelle süü on seetõttu märksa rängem kui nende oma, kes on sündinud [vaimulikult] pimedana.³ Evangeeliumi proloogis väljendatakse seda sõnadega: «Ta tuli omade keskele, ent omad ei võtnud Teda vastu.» (Jh 1:11)

Vastandiks on need, kes Ta vastu võtavad – neile «andis Ta meelevalla saada Jumala lasteks» (Jh 1:12). Nagu Jumala igavene Sõna sai lihaks, sündides inimesena siia maailma, nii sünnivad Temas need, kes «usuvad Tema nimesse», igaveseks eluks. Jumala Poeg on tulnud alla maa peale (vrd nt Jh 6:33), et maapealsed võiksid Temas saada ülendatud taevasse. Temas on «taevas avatud» (vrd Jh 1:51) ning pärast oma ülestõusmist on Jeesus läinud taevasse, Isa juurde, tagasi, et seal omadele aset valmistada (Jh 14:2).

Kiriku traditsioon näeb Johannese evangeeliumi ka väga sakramentaalse tekstina: selle keskmes on algusest lõpuni nii ristimine kui armulaud⁴, millele lisandub jüngritele pattudest lahtimõistmise meelevalla andmine pärast Jeesuse ülestõusmist (Jh 20:22j).

² Uemas kirjanduses on mitmeid autoreid, kes on Johannese evangeeliumi arvatava kirjutamisaja nihutanud märksa varasemaks, ajavahemikku aastast 40 kuni aastani 60.

³ Vrd Jh 9:41: «Kui te oleksite pimedad, ei oleks teil pattu. Aga et te nüüd ütlete: «Meie näeme», siis jääb teie patt teile.»

⁴ Kuigi Johannese evangeelium ei too erinevalt kolmest esimesest evangeeliumist meieni Püha Öhtusöömaaja kirjeldust.

Vähemalt analoogiana tuleb Johannese evangeeliumi ülesehitus meelde ka vanakirikliku jumalateenistuse jagunemist katekuumenite ja usklike missaks.⁵ Esimese osa kõrgpunktiks oleks sellise vaatlusviisi puhul pimedana sündinu tervendamine (Jh 9) kui ettevalmistus ristimiseks ning Laatsaruse ülesäratamine surnuist (Jh 11) kui ristimise võrdpilt, mille kommentaariks sobivad Jeesuse poolt veidi hiljem öeldud sõnad: «Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, kui nisuiua ei lange maasse ega sure, siis see jääb üksi, aga kui see sureb, siis see kannab palju vilja. Kes oma elu armastab, see kaotab selle, ja kes oma elu vihkab selles maailmas, see hoiab selle igaveseks eluks. Kes tahab mind teenida, peab järgnema mulle, ja kus olen mina, sinna saab ka mu teenija.» (Jh 12:24–26) Evangeeliumi teine osa – usklike missa võrdpildina – keskendub viimasel õhtusöömaajal kõneldule ja toimunule, risti ja ülestõusmise müsteeriumile ning uuele elule, mis ulatub ajast igavikku (vrd Jh 21:22j).

Igal juhul tuleb Johannese evangeeliumi lugedes ja tõlgendades pidada meeles ühelt poolt pidevat vastuolu Jeesuse ja Tema omade ning vaenuliku, jumalatu maailma vahel, ning teiselt poolt seda, et evangeeliumis avalduvad usutõed Jeesuse, Jumala lihaksaanud Sõna kohta kõnelevad samaaegselt ka nendest, kes nagu Temagi «ei ole sündinud verest, ei liha tahtest, ei mehe tahtest, vaid Jumalast» (Jh 1:13).

Keelelisi märkuseid

Tibeeriasest – ἐκ Τιβεραΐδος – Τιβεραΐας – Tibeerias – on nelivürst Herodes Antipase poolt aasta 20 paiku rajatud ja keiser Tiberiuse (valitses aastail 14–37) auks nimetatud esialgu peamiselt mittejuutidest, hiljem segaelanikkonnaga linn, mille Antipas tegi oma Galilea-valduste pealinnaks. Juudi pärimus samastab Tibeeriase Joosua 19:35 mainitud Rakkatiga (Ῥαττῆ).

Issanda – τοῦ κυρίου – sõna κύριος on Uues Testamendis enamasti Jumalale (ja Kristusele) reserveeritud tiitel, algses tähenduses «peremees», «omanik», «isand», «valitseja».

Õnnistatud – εὐχαριστήσαντος – sõna εὐχαριστέω koosneb head tähistavast mäarsõnast εὖ ja verbist χαρίζομαι – «[kellelegi] head meelt valmistama», «heatahtlik olema», «armuline olema» – ning tähendab eeskätt «tänamata», «tänu tooma».⁶

Leiba – τὸν ἄρτον – sõna ἄρτος võib tähendada nii konkreetselt «leib» kui ka üleüldiselt «toit», «toidus».

Rahvahulk – ὁ ὄχλος – sõna ὄχλος tähistab enamasti suuremat, juhuslikku rahvahulka, vahel ka halvustavas tähenduses («rahvamass», «pööbel»).

⁵ See seletaks ka – arkaandistsipliini silmas pidades –, miks Johannes ei kirjelda Püha Õhtusöömaaga.

⁶ Selle sõna liturgilist kasutust arvestades võib tõlkida ka «tänu ohverdama». On ilmselge, et evangelist Johannes ja tema lugejad pidid nägema siin seost armulauaga ehk *euharistiaga*. – 1968. aasta piiblitõlkes: «kus nad olid leiba sünnud, kui Issand oli Jumalat tänanud».

Jeesust – nimi Ἰησοῦς tuleneb heebrea nimest יְהוֹשֻׁעַ ja tähendab «JHWH on pääste», «JHWH päästab».

Jüngreid – οἱ μαθηταὶ – sõna μαθητής – «jünger», «õpilane» – tuleneb verbist μανθάνω – «õppima», «teadmisi omandama».

Otsides – ζητοῦντες – sõna ζητέω tähendab «otsima», «taotlema», «nõudma», «nõudlema».

Kapernauma – εἰς Καφαρναοὺμ – nimi Καφαρναοῦμ tuleneb tõenäoliselt heebrea sõnadest כַּפְרָנָי – «küla», «asupaik», «varjupaik» – ja דוּחַן – «lohutuse», «troost», «kaastunne» –, niisiis võiks seda tõlkida kui «lohutuse paik».

Leidsid – εὐρόντες – sõna εὐρίσκω tähistab eeskätt taolist leidmist, millele ei eelne otsimine, vaid mis pigem sünnib ootamatult, hea õnne peale.

Järve – τῆς θαλάσσης – sõna θάλασσα tuleneb tõenäoliselt sõnast ἄλς – «sool» – ja tähendab eeskätt «meri», kuigi võib tähistada ka järve⁷. Isegi ilma määrava artiklita võib sõna θάλασσα tähistada ka konkreetset merd, eeskätt Vahemerd ja Punast merd.⁸

Rabi – sõna ῥαββί tuleneb suursugusust ja tähtsust tähistavast heebrea sõnast רַב ning kujutab endast eeskätt õpetlaste kõnetamisel kasutatavat austavat tiitlit.

Tõesti, tõesti, ma ütlen teile – ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν – sõna ἀμὴν tuleneb heebrea sõnast אָמֵן – «aamen», «tõesti», «sündigu nõnda».⁹

Tunnustähti – σημεῖα – sõna σημεῖον – «tunnustäht», «imetegu» – tuleneb sõnast σήμα – «märk», «tähis».¹⁰

Nõutage – ἐργάζεσθε – sõna ἐργάζομαι tähendab «[millegi nimel/millegi saavutamiseks/soetamiseks] tööd tegema/vaeva nägema».¹¹

Mis hävib – τὴν ἀπολλυμένην – sõna ἀπόλλυμι tähendab «hävutama», «purustama»,

⁷ Vastupidiselt sõnale λίμνη, mille esmaseks tähenduseks on «järv», ent mis võib tähistada ka merd.

⁸ Johannes võibki siin – paasapüha kontekstis – vähemalt kaudselt vihjata viimasele (vt lähemalt sisulist analüüsi). – 1968. aasta piiblitõlkes: «mere».

⁹ On oluline tähele panna, et Jeesus ei oota mitte kuulajate «aamenit» kinnitusena oma sõnade tõesusele, vaid alustab olulisi sõnavõtte ise «aameniga», nõnda nii oma sõnade tõesust kinnitades kui oma jumalikku meeleva demonstreerides.

¹⁰ Siit on pärit ka märgiteadust tähistav sõna «semiootika».

¹¹ Sõna «nõutama», mille tähenduseks Eesti keele seletav sõnaraamat annab «hankima», «muretsema», «soetama», ei ole päris adekvaatne tõlkevaste, nagu ka mitte 1968. aasta piiblitõlke «hankima». Sõnasõnalise tõlke on püüdnud teha Fanny de Sivers Neo-Vulgata vahendusel: «Tehke tööd, mitte toidu eest, mis rikneb, vaid toidu eest, mis püsib igaveseks eluks.» (Alguses oli Sõna. Tallinn 2000. Lk 29)

«ära kaotama», «tapma», «hukkama», «laostama». Originaalis on tegemist meediumi partitsiibiga, mida võiks veidi parafrasides tõlkida ka: «iseennast hävitavat».

Mis püsib – τὴν μένουσαν – sõna μένω tähendab «viibima», «paigale jääma», aga ka «püsima [jääma]», «vastu pidama».

Igaveseks eluks – εἰς ζωὴν αἰώνιον – sõna αἰώνιος kasutatakse eeskätt ilma alguse ja lõputa olemise kohta, ent see võib tähistada ka ajastut kui teatud terviklikku (ja enamasti inimlikult mõõtmatu) ajavahemikku. Sõna ζωή tähistab elu ja elus olemist pigem abstraktselt, erinevalt sõnast βίος, mis tähistab enamasti konkreetselt kellegi [elatud] elu (Uues Testamendis sageli ka elatist ja eluhüvesid).¹²

Ette võtma – ποιῶμεν – «peaksime tegema», «võiksime teha», «saaksime teha». Sõna ποιέω tähendab «tegema», «teostama», ka «looma».¹³

Teha...tegusid – ἐργαζόμεθα τὰ ἔργα – vt ülal sõna ἐργάζομαι kohta öeldut. Sõna ἔργον tähendab «tegevus», «ettevõtmine», «töö», «[teatava töö teostamiseks] tehtav».

Usute – πιστεύετε – sõna πιστεύω – «uskuma», «[midagi] tõeks pidama», «[milleski] veendunud olema», «[millelegi oma] usaldust panema» – tuleneb verbist πείθω – «veenma», «veenduma», «veendunud olema», «usaldama», «usalduma», «kuulda võtma», «uskuma».

Temasse, kelle Ta on läkitanud – εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος – sõna ἀποστέλλω tähistab enamasti kindla ülesandega läkitamist (määramist).

Mida Sa teed – σοι τί ἐργάζῃ – siin kasutatakse taas sõna ἐργάζομαι. Veidi parafrasides võiks tõlkida: «Näita, mida Sa ise ka teha suudad!»¹⁴

Tõelist – τὸν ἀληθινόν – sõna ἀληθινός – «tõeline», «ehtne» – tuleneb sõnast ἀληθής, mis koosneb eitavast eesliitest α ja verbist λανθάνω – «varjul olema», «peidetud/tundmatu olema».¹⁵

¹² Niisiis on ζωή «elu minus», βίος aga «minu elu».

¹³ Muuhulgas on siit pärit ka sõna ποίημα – «teos», «poeem» –, nt Ef 2:10: «Sest meie oleme Tema teos...», mida võiks tõlkida ka: «Meie oleme Tema loome...» või: «Meie oleme Tema poeem...» – 1968. aasta piiblitõlkes: «Mis me peame tegema».

¹⁴ Et tegemist on provokatiivse küsimusega, näitab järgnev kõrberännaku meenutamine, s.t rahvas mõõdab Jeesust ja Tema suutlikkust Moosesega ja tema kaudu sündinud tunnustähtedega. – 1989. aasta Uues Testamendis: «Mida Sa toime saadad?»

¹⁵ Niisiis on tõde – ἀλήθεια – kreeka keeles miski, mis on ilmselge, vastuvaidlematult äratuntav, kõike muud kui varjatud.

Maailmale – τῷ κόσμῳ – sõna κόσμος tähistab korrastatud ilmaruumi, maailma, ülekantult ka inimkonda, samuti maailma («selle ilma») asjadekorraldust; sellel sõnal võib olla ka negatiivne, vaenulik tähendusvarjund («jumalatu maailm»).

Mina olen – ἐγώ εἰμι – väljend «mina olen» viitab vähemalt kaudselt Jeesuse jumalikkusele selle seose tõttu Jumala nimega יהוה – oma nime Moosele avaldades selgitas Jumal selle tähendust sõnadega: יהִי־אֶשְׁרָאֵל יהִי־אֱלֹהֵי־אֶשְׁרָאֵל – «Ma olen see, kes ma Olen!» – Septuagintas ἐγώ εἰμι ὁ ὢν (2Ms 3:14).

Eluleib – ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς – vt ülal sõnade ἄρτος ja ζωή kohta öeldut.

Ei nälg – οὐ μὴ πεινάσῃ – sõna πεινάω tähendab nii «nälgima» kui «puudust tundma».

Sisuline analüüs¹⁶

Johannese evangeeliumi kuues peatükk, mille keskseks sõnumiks on Jeesuse tunnistus endast kui tõelisest Eluleivast, jaguneb laias laastus kolmeks:

Jh 6:1–27 Jeesus toidab viit tuhandet meest, läheb üle järve Kapernauma ning manitseb leivaimest osasaanuid otsima mitte kaduvat, vaid kadumatut rooga;

Jh 6:28–47 vastusena juutide nõudmisele, et Ta kinnitaks tunnustähega oma autoriteeti ja õigust nõuda usku oma sõnadesse, läheb Jeesus sammu kaugemale ning ütleb, et uskuda ei tule mitte ainult *Teda*, vaid *Temasse* – kuna Tema ongi see kadumatu roog, taevast alla tulnud leib;

Jh 6:48–71 juutide järjekordsele nurisemisele vastab Jeesus veelgi kaugemale minnes: selleks, et pärida igavene elu, ei piisa mitte ainult *Temasse* uskumisest, vaid tuleb ka süüa Tema liha ja juua Tema verd – see ei ärrita mitte ainult Jeesuse vastaseid, vaid peletab eemale ka suure osa Tema senistest jüngritest.¹⁷

Viie tuhande mehe toitmine viie odraleiva ja paari kalakesega leidis aset paasapäha eel (Jh 6:4). See näitab, et järgnevatest Jeesuse sõnadest õigesti aru saamiseks tuleb need asetada Iisraeli rahva Egiptuse orjapõlvest pääsemise, iseäranis paasasündmuse ja kõrberännaku konteksti.

Kui evangelist ütleb leivaimet sisse juhatahes, et Jeesus «teadis küll, mida Ta kavatses teha», ühtlasi oma jüngrid «proovile pannes» (Jh 6:6), siis võime selles märkuses näha vihjet mitte üksnes leiva ja kala imelisele rohkendamisele, vaid ka järgnevale jüngrite proovilepanemisele nii siis, kui nad järve ületades tormi kätte satuvad ja mõistma

¹⁶ Järgnev kattub osaliselt 2021. aasta Paastuaja neljanda pühapäeva tekstikäsitlusega (Jh 6:48–58).

¹⁷ See puudutas koguni Jeesuse lähimat jüngreringi: «Jeesus vastas neile: «Eks ma ole teid kahtteistkümmend välja valinud, ent üks teie seast on kurat.» Aga seda Ta ütles Juudas Iskarioti kohta, sest see kavatses Teda reeta, üks neist kaheteistkümnest.» (Jh 6:70j)

peavad, et nad saavad loota üksnes Jeesusele (Jh 6:16–21), kui ka siis, kui Jeesus seab endast kui Eluleivast ning oma liha söömisest ja vere joomisest kõneldes nende ette valiku, kas nad tahavad jääda Tema juurde või ära minna (Jh 6:60–71).

Viie tuhande mehe toitmise tulemuseks ei olnud mitte ainult see, et rahvas sai selleks korraks kõhu korralikult täis, vaid ka inimeste – tõsi, mitte pikalt püsinud – vaimustus Jeesusest, mis väljendus soovis teha Ta kuningaks, et poleks enam nälga jäämise hirmu (vrd Jh 6:15.26.34). Jeesus tõrjub taolise, paradoksaalsel viisil küll imedesse, s.t üleloomulikku uskuva, ent samaaegselt läbinisti naturalistliku lähenemise tagasi ning kutsub rahvast – teda teravalt ja ebamugavalt läbi nähes¹⁸ – pöörama oma pilku hävivalt roalt sellisele, mis püsib igaveseks eluks (Jh 6:27).

Igavese elu roa saab anda üksnes Tema – Inimese Poeg (Jh 6:27), kelle on läkitanud Jumal (Jh 6:29) ning kes on tulnud, et teha Jumala tahtmist (Jh 6:38), milleks on, et «igäihel, kes näeb Poega ning Temasse usub, oleks igavene elu» (Jh 6:40).

Igavese elu roast – ehk taevast alla tulnud tõelisest leivast – on võimalik osa saada Temasse uskumise kaudu. Jeesusesse uskumine ei tähenda mitte ainult Tema sõnade või õpetuse uskumist, vaid *Temasse* uskumist, s.t kogu oma lootuse panemist Temale, Temast kinni haaramist. Või õigemini Temal endast kinni haarata laskmist: «Aga Tema tahtmine, kes minu on saatnud, on see, et ma ei kaotaks midagi sellest, mis mulle on antud, vaid et ma ärataksin nad üles viimsel päeval. Kõik, mis Isa mulle annab, tuleb minu juurde, ning kes minu juurde tuleb, seda ma ei aja välja.» (Jh 6:39.37)

Juudid rõhuvad oma päritolule: «Meie esiisad sõid kõrbes mannat, nõnda nagu on kirjutatud: Ta andis neile süüa leiba taevast.» (Jh 6:31), ja nõuavad Jeesuselt aru: «Mis tunnustähe Sa siis teed, et me näeksime ja võiksime Sind uskuda?» (Jh 6:30) Jeesus vastab tõdemusega, et kõrbes söödu puhul ei olnud sugugi tegemist tõelise taevaleivaga, vaid selleks on üksnes Tema, taevast alla tulnud Inimese Poeg (Jh 6:32j). Jeesus vastandab juutidega kõneldes «teie esiisad» ja «minu Isa»¹⁹ – see vastandus on seda teravam, et «teie esiisad...surid» (Jh 6:49.58), aga Jeesuse Isa on «elav Isa» (Jh 6:57).

On väga selgelt näha, et Jeesus keerab juutidega kõneldes järjest vinti peale: kui juudid nõuavad kinnitust Tema meelevallale kõike seda kõnelda, mida Ta on neile öelnud, ei hakka Jeesus ennast õigustama, vaid esitab omapoolse nõudmise, et uskuda ei tule mitte ainult *Teda*, vaid *Temasse* – sest erinevalt kõrbes korjatud mannast on Tema tõeline taevast alla tulnud leib, millest osasaamine kustutab nälja ja janu (Jh 6:35). Ning kui juudid selle peale nurisevad, astub Jeesus veel ühe sammu kaugemale, näidates, mida

¹⁸ «Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, te ei otsi mind mitte sellepärast, et te nägite tunnustähti, vaid te te sõite leiba ja teie kõhud said täis.» (Jh 6:26); «Kuigi te olete mind näinud, ei usu te ikkagi.» (Jh 6:46)

¹⁹ Seda vastandust silmas pidades oleks paslik tõlkida kreeka sõna πατέρες mitte «esiisad», vaid «isad».

Ta kõige selle all tegelikult silmas peab: selleks, et pärida igavene elu, ei piisa isegi mitte Tema õpetuse tõeks pidamisest ega Tema intellektuaalsest või moraalsest järgimisest, vaid tuleb «süüa Tema liha ja juua Tema verd».

«See sõna on ränk, kes suudab seda kuulda?» ütlesid isegi «paljud Tema jüngrid» (Jh 6:60). Nende sõnade tähenduse õigeaks mõistmiseks tuleb minna tagasi paasasündmuse ja Iisraeli rahva kõrberännaku juurde. Veelgi varemalt aga tuletada meelde Johannese evangeeliumi algust (tsiteeritud 1968. aasta piiblitõlke järgi): «Alguses oli Sõna, ja Sõna oli Jumala juures, ja Sõna oli Jumal... Temas oli elu, ja elu oli inimeste valgus... Ja Sõna sai lihaks ja elas meie keskel, ja me nägime tema au kui Isast ainusündinud Poja au, täis armu ja tõde.» (Jh 1:1.4.14)

Johannese evangeeliumi – ja kogu kristliku usu – keskmeks on Jumala igavese Sõna, Isa ainusündinud Poja lihakssaamine. Jeesus on tõeline Jumal ja tõeline inimene – mitte mingisuguse jumaliku valgustuse osaliseks saanud või Jumala poolt adopteeritud inimene, ega ka mitte ainult näiliselt inimkuju võtnud Jumal, vaid ühtaegu Jumal ja lihast ja verest inimene. Jumal on meid, kes oleme lihast ja verest inimesed, lunastanud oma inimesekssaanud Poja liha ja vere läbi, ning kui Tema liha ja veri ei saa meie omaks, ei ole meil osa ka lunastusest ega Temas olevast elust.²⁰

Vana Testament sisaldab rohkesti pilte, mis seda müsteeriumit ette kuulutavad. Üks neist on paasasündmus: nagu paasatallede veri päästis iisraellased esmasündinute hukkamisest viimase ja kõige rängema Egiptuse nuhtluse käigus, nii päästab Jeesuse veri need, kes Temasse usuvad ja on selle verega märgitud, igavesest surmast²¹ ja hukatusest, kinkides neile jääva elu. Paasatalled pidid surema, et Iisraeli lapsed võiksid elada – nii peab ka too tõeline Paasatall surema, et need, kes Ta vastu võtavad ja seeläbi Jumala lasteks saavad (vrd Jh 1:12), võiksid Tema läbi elada: «Mina olen taevast alla tulnud elav leib. Kui keegi sööb seda leiba, siis ta elab igavesti; ja leib, mille mina annan, on minu liha; ma annan selle maailma elu eest... Nii nagu elav Isa minu on läkitanud ja mina elan Isa läbi, nii elab ka see, kes mind sööb, minu läbi.» (Jh 6:51.57)

Paasasündmusele – ning sellega seotud ja sellest välja kasvavale armulauasakramendile – viitavad ka mitmed muud detailid Johannese evangeeliumi kuuenda peatüki jutustuses, kasvõi seegi, et viie tuhande mehe söötmine toimub justkui nimetus paigas, mille puhul ei ole kindlasti tegemist linnaga, vaid pigem kõrbetaolise tühermaaga, ja

²⁰ Samal ajal on oluline rõhutada, et see, et oleme – nagu nüüd ka Jumala ainusündinud Poeg – lihast ja verest inimesed, et taga automaatselt meie õndsakssaamist, vaid selle võime võtta vastu vaid usus Jumala kingitusena: «Kõigile, kes Tema vastu võtsid, andis Ta meelevalla saada Jumala lasteks, neile, kes usuvad Tema nimesse, kes ei ole sündinud verest, ei liha tahtest, ei mehe tahtest, vaid Jumalast.» (Jh 1:12j)

²¹ Mitte ajalikust surmast, sest «kes sööb minu liha ja joob minu verd, sel on igavene elu; ja mina äratan tema üles viimsel päeval» (Jh 6:54).

eraldi rõhutatakse, et Jeesus läks mäele, mis tuletab meelde Mooset, kes viis Iisraeli rahva Egiptusest kõrbeteadmatusse, kus Jumal ennast talle (ja kogu rahvale) mäel ilmutas.

Kui Jeesus võtab leivad, siis Ta kõigepealt «tänap Jumalat» (Jh 6:11); kreeka keeles tarvitatakse siin sõna ἐὺχαριστέω, mida oleks kõige paslikum tõlkida «tänu ohverdama» – siit on pärit armulauasakramenti, iseäranis selle jumalateenistuslikku pühitsemist, tähistav mõiste «euharistia».

Kui viis tuhat meest olid viiest leivast ja kahest kalast söönuks saanud, jäi neist üle kaksteist korvitäit palakesi (Jh 6:13) – see on ilmne vihje nii Iisraeli rahva kaheteistkümmenele suguharule kui kõrberännakul kogetud Jumala hoidmisele ja armule: nelikümmend aastat sõid nad kõrbes mannat ning neil ei kulunud riided seljas ega sandaalid jalas (5Ms 29:4) – kusjuures ilmselt mitte juhuslikult lõppes manna nende Kaananimaale jõudes just «paasapühale järgneval päeval» (Jos 5:12).

Pärast imelist söömaaega tõmbus Jeesus «mägedesse üksindusse» (Jh 6:15) – nagu Mooses läks üksi mäele, et seal Jumalaga kõnelda – ning veidi hiljem ületas Jeesus kuiva jalaga järve (või «mere» – vt vastavat keelelist märkust) ja vaigistas tormi (Jh 6:16–21), nagu Iisraeli rahvas oli Moosese juhtimisel kuiva mööda läbi Punase mere läinud, et pääseda Egiptuse orjapõlvest ja vaarao kättemaksust.²² Rahvas oli sellest hämmelduses, kuigi ilmselt oleks palju arvata, et nad oleksid osanud siin kõiki neid seoseid näha. Nad küll otsisid Jeesust, kuid kui nad Ta viimaks Kapernaumas leidsid, ei osanud nad öelda muud, kui (veidi kohmetult või koguni kohtlaselt): «Rabi, millal Sa siia said?» (Jh 6:25)

Jeesus ei vasta sellele küsimusele, vaid asub pealetungile: «Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, te ei otsi mind mitte sellepärast, et te nägite tunnustähti, vaid et te sõite leiba ja teie kõhud said täis.» (Jh 6:26) Lause lõpuosa võib tõlgendada ka negatiivselt, sarnaselt Moosese lahkumislaulus öeldule: «Ja Jesurun rasvus, aga muutus tõrksaks – sa läksid lihavaks, paksuks, täidlaseks – ta hülgas Jumala, oma looja, ja põlgas oma päästekaljut.» (5Ms 32:15) Jeesusele on selge, et kõik seosed muistse paasasündmusega, mis peavad viitama sellele, et siin on uus Mooses – tegelikult suurem kui Mooses –, kes on tulnud, et päästa oma rahvas tõelisest orjapõlvest, s.t surmast ja hukatusest, ning viia ta tõelisele Tootatud Maale ehk igavesse ellu, on rahvale märkamatuks jäänud. Neid ei huvita, mis on Jeesuse tehtud tunnustähe sõnum ja millele see viitab, kuna nad hoolivad üksnes sellest, et nende kõht oleks täis (ja et neil võiks olla valitseja, kes hoolitseb, et see alati nõnda oleks – vrd Jh 6:15).

²² Vrd 2Ms 15:9jj: Vaenlane mõtles: «Ajan taga, võtan kinni, jaotan saagi – mu hing täitub sellest. Tõmban oma mõõga, oma käega hävitan nad.» Sina puhusid tuult, meri kattis nad, tinana vajusid nad võimsasse vette. Kes on Sinu sarnane jumalate keskel, Issand?

Ei saa öelda, et inimesed ei oleks Jeesuse leidmiseks vaeva näinud: nad olid võtnud ette paadiretke üle järve ja matka paika, kus Jeesus oli teinud leivarohkendamise imeteo, nad otsisid Teda kõikjalt, jõudes viimaks Kapernauma. Nüüd näis nende vaev tasutud olevat ja töö vilja kandvat – ent Jeesus purustab nende enesega rahulolu, öeldes: «Ärge nõutage (s.t. ärge nähke vaeva, et saada – vt vastavat keelelist märkust) rooga, mis häviv, vaid [nähke vaeva, et saada] rooga, mis püsib igaveseks eluks.» (Jh 6:27)

Rahvahulk otsis justkui Jeesust, aga tegelikult midagi hoopis muud. Jeesus ei tõuka neid sellegipoolest endast eemale; otse vastupidi, Ta kinnitab neile, et on tulnud selleks – et Isa on Ta selleks läkitanud ja Teda pitseriga kinnitanud (s.t Talle täieliku meelevald ja autoriteedi andnud) –, et need, kes Teda otsivad, Ta vastu võtavad ja Temasse usuvad, võiksid leida Temas igavese elu roa, tõelise taevast alla tulnud Eluleiva.

Rahvas küsib, mida teha, et see, mille nimel töötatakse ja vaeva nähakse, oleks kooskõlas Jumala tahtega (oleks Jumala poolt pitseriga kinnitatud). Jeesus vastab: «See ongi Jumala tegu, et te usute Temasse, kelle Ta on läkitanud.» (Jh 6:29) Seda lauset saab (ja ilmselt tulebki) tõlgendada kaheti: väljendit «Jumala tegu» võib mõista kui Jumalale meelepärast tegu, mille tegijaks on inimene, aga seda võib mõista ka Jumala enda tehtava teona, mille Tema ise teeb inimeses (et see saaks Talle meelepäraseks).

Nagu öeldud, tulebki neid Jeesuse sõnu mõista mõlemal viisil, kuna ei ole ühtki muud tegu peale uskumise Jumala Pojasse, mis võiks meid teha Jumalale meelepäraseks, ja seesama usk ei ole midagi muud kui Jumala tegu meis: «Kes ei sünni veest ja Vaimust, ei saa minna Jumala riiki.» (Jh 3:5) – «Ükski ei saa tulla minu juurde, kui teda ei tõmba Isa, kes on minu läkitanud.» (Jh 6:44) – «Keegi ei saa tulla minu juurde, kui talle ei ole seda andnud Isa.» (Jh 6:65) – «Ükski ei saa minna Isa juurde muidu kui minu kaudu.» (Jh 14:6)

Rahvahulk näib viimaks ometi aimavat, mida Jeesus silmas peab, ja otsustab Ta proovile panna – täpselt sama ajaloolist konteksti silmas pidades, millele Jeesuse eelnevad teod olid vihjanud: «Mis tunnustähe Sa siis teed, et me näeksime ja võiksime Sind uskuda? Mida Sa teed? Meie esiisad sõid kõrbes mannat, nõnda nagu on kirjutatud: Ta andis neile süüa leiba taevast.» (Jh 6:30j)

Kas Jeesus on võrreldav Moosese, tolle suure jumalamehe, rahvajuhi ja prohvetiga? Jeesus läheb selle võrdlusega kaasa, ent näitab kohe, et Ta ületab Moosese mõõtmatult – apostel Pauluse sõnadega: «Kõik see sai neile osaks näite pärast ning on kirjutatud hoiatuseks meile, kelle ajal jõuab kätte ajastu lõpp.» (1Kr 10:11) Jeesus ütleb: «Tõesti, tõesti, ma ütlen teile, ei andnud Mooses teile leiba taevast, vaid minu Isa annab²³ teile tõelist leiba taevast.» (Jh 6:32) ning jätkab, väga selgelt iseennast silmas pidades: «Sest Jumala leib on see, kes tuleb taevast alla ja annab maailmale elu.» (Jh 6:33)

²³ Originaalis kasutatakse siin ja järgmises salmis oleviku ajavormi, s.t «annab» ja «tuleb» siin ja praegu.

Moosesega kõrvutasid – ja vastandasid – juudid Jeesust ka hiljem, näiteks siis, kui nad sõimasid Jeesuse poolt terveks tehtud pimedana sündinut: «Sina oled Tema jünger, meie oleme aga Moosese jüngrid. Meie teame, et Jumal on rääkinud Mooseseaga, aga kust Tema on, seda me ei tea.» (Jh 9:28j) See võrdlus – ja vastandus – ei ole võõrad ka evangelistile. Vastupidi, see kuulub kesksena otse tema sõnumi südamesse: «Seadus on ju antud Moosese kaudu, arm ja tõde aga tulnud Jeesuse Kristuse kaudu.» (Jh 1:17) – «Me oleme leidnud Tema, kellest on kirjutanud Mooses Seaduses ja Prohvetid: Jeesuse, Joosepi poja Naatsaretist.» (Jh 1:45) – «Kui te usuksite Moosest, siis te usuksite ka mind, sest tema on kirjutanud minust.» (Jh 5:46) – «Nõnda nagu Mooses ülendas kõrbes vaskmao, nõnda peab ülendatama Inimese Poeg, et igapähe, kes usub, oleks Temas igavene elu.» (Jh 3:14j)

Rahva vastus Jeesusele näitab, et nende arusaamine (või pigem aimamine) oli siiski üsna hägune, kuna nad jätkavad juttu leivast ja näib, et sugugi mitte samas mõttes, kui Jeesus, vaid ikka tollest igapäevasest: «Issand, anna meile alati seda leiba!» (Jh 6:34) Jeesuse sõnad uskumisest kui Jumala teost inimeses ja/või inimese Jumalale meelepärasest teost lähevad neil kõrvust mööda – eks Moosese antud kõrbemannagi olnud ju ihutoit.

Jeesuse vastus juutidele juhatab sisse hoopis uue diskussiooni, mille arendus jääb siin käsitletavast tekstilõigust välja. Ta ütleb: «Mina olen eluleib. Kes minu juurde tuleb, see ei nälg iialgi, ja kes minusse usub, see ei janune enam iialgi.» (Jh 6:35) Et Jeesusel ei ole oma kuulajate suhtes mingeid illusioone, näitab kohe järgmine salm: «Kuid ma olen teile öelnud, et kuigi te olete mind näinud, ei usu te ikkagi.» (Jh 6:36)

Mis on see, mida nad ei usu? Vastus on peidus sõnades «Mina olen» (vt vastavat keelelist märkust): Jeesuses on Jumal ise inimeseks saanud ja inimeste juurde tulnud – selleks, et ennast ohverdades, olgu vaskmaona maa pealt ülendatuna või paasatallena oma verd valades, inimesed päästa ja lunastada, Jumalaga lepitada ning patu-, surma- ja hukatuse pimeduse orjapõlvest igavese elu Töötatud Maale juhtida.

Et sellest osa saada, on vaja vaid ühte: Jeesus, lihaks saanud Sõna, maailma valgus, Jumala ainusündinud Poeg usus vastu võtta. Kusjuures sellegi «töö» teeb tegelikult Jumal inimese eest ära – tarvis on üksnes tunnistust oma vajadusest selle järele, valmisolekut öelda lahti uhkest lootusest iseendale ja oma päritolule («Meie isa on Aabraham!» – Jh 8:39) ning alandlikkust sündida uuesti mitte enam «verest, ei liha tahtest, ei mehe tahtest, vaid Jumalast» (Jh 1:13, «veest ja Vaimust» (Jh 3:5).

Jeesus on «uus Mooses», aga kahtlemata on Ta suurem kui Mooses. Johannese evangeeliumi kuues peatükk näitab, et see, mida Iisraeli rahva jaoks tähistab muistne paasasündmus (ühes kõige eelnenu ja järgnenuga), on Jeesuses tõeliselt ja universaalselt teoks saanud. Õigupoolest on too ammine paasa üksnes eelkujutis, «tulevaste asjade vari, aga Kristuse ihu on tõelisus» (Kl 2:17).

See on sama ihu, mille Jumala igavene Sõna võttis omaks lihaks saades; mille Ta ohverdas meie eest ristil surres; milles Ta tõusis surnuist üles, kuna Ta on ülestõusmine ja elu, nii et kes Temasse usub, see elab, isegi kui Ta sureb; mille Ta kingib omadele Eluleivana iga kord, kui nad saavad osa armulauasakramendist, milles taas ja taas kordub seesama euharistiline (vt keelelist märkust sõna εὐχαριστέω kohta) leivaime, mille läbi kord toideti viis tuhat meest, läbi aegade on aga toidetud loendamatul hulgal neid, kes on ära tundnud ja valmis tunnistama, et Jeesusel – ja ainult Temal – on «igavese elu sõnad» (Jh 6:68).

Jeesus ütleb: «Kes minu juurde tuleb, see ei nälgigi iialgi, ja kes minusse usub, see ei janune enam iialgi.» (Jh 6:35) On ilmselge, et Ta ei kõnele siin füüsilisest näljast ja janust. Aga Ta ei kõnele siin ka mitte ainult igavesest elust ega sellest, et need, kes Temasse usuvad ja Ta vastu võtavad, ei pea kartma surma, vaid Ta ütleb, et neil, kes Tema juurde tulevad, on kõik olemas. Sõna «nälgima» võib tõlkida ka «puudust tundma», ja ka sõna «janunema» võib mõista mitte ainult vee kohta käivana. Inimesel, kes on leidnud Jeesuse ning Ta usus vastu võtnud, on olemas kõik. Tal ei ole vaja enam midagi ega kedagi otsida, midagi uut ega paremat taotleda, millegi muu pärast vaeva näha, kuna tal on olemas kõik, mida on mõtet otsida, taotleda ja nõutada, mille nimel tasub tööd teha ja vaeva näha.²⁴

Jutluseks

Paastuaja neljanda pühapäeva vanakiriklik nimi *Laetare* – «Rõõmustage» – pärineb missa algussalmist, mis on võetud prohvet Jesaja raamatust: «Rõõmustage koos Jeruusalemmaga ja hõisake tema pärast kõik, kes teda armastate! Olge väga rõõmsad koos temaga kõik, kes te tema pärast leinasite, et võite imeda ja küllastuda tema troostirindadest!» (Js 66:10j)

Pühapäeva teemaks on EELK Kirikukäsiraamatu järgi «Eluleib». Teema tuleb otseselt esile nii esimesel lugemisaastal loetavas vanakiriklikus Evangeeliumis (Jh 6:1–15) kui ka teise (Jh 6:24–35) ja kolmanda lugemisaasta (Jh 6:48–58) Evangeeliumis. Jumalateenistuste käsiraamatus olevas pühapäeva sissejuhatuses mainitakse ka n-ö sotsiaalset aspekti, öeldes, et «Jeesus on Eluleib. Ta toidab meid oma andidega ja õpetab meid jagama neid teiste abivajajatega», ent see tundub siinkohal mõnevõrra otsituna.

Vana Testamendi lugemiseks on kirikukäsiraamatu lugemiskava järgi teisel lugemisaastal kaks kirjakohta. Esiteks prohvet Aamose (Am 8:11–12) hoiatavad sõnad, et Jumal saadab maale nälja ja janu, ent mitte leiva ja vee, vaid Issanda sõnade järele – seda tuleb paraku mõista negatiivses võtmes, kuna prohvet lisab: «Siis nad vaaruvad merest mereni ja põhjast itta, nad uitavad, otsides Issanda sõna, aga nad ei leia.»

²⁴ Sest tööd tuleb teha ja vaeva on vaja näha: «Valmistage endile päästet kartuse ja värinaga.» (Fl 2:12)

Teisena annab lugemiskava võimaluse lugeda 2. Moosese raamatu (2Ms 16:11–19.31.35) kirjeldust sellest, kuidas Jumal toitis Iisraeli rahvast kõrbes vuttide ja mannaga. Iseäranis teine Vana Testamendi lugemine on hõlpsasti seostatav Evangeeliumiga, milles Jeesus vastandab ennast tõelise Taevaleivana Moosese kaudu Iisraelile antud kaduvale mannale. Ka Aamose raamatu lugemine pakub hea võimaluse Evangeeliumi avamiseks, eeskätt küsimusena, millise motivatsiooni ja südamehoiakuga otsivad inimesed Jumalat ning kas nad tegelikult janunevad Jumala järele või pigem selle järele, mida nad loodavad Jumalalt saada.

Epistlik (1Pt 2:1–3) on teisel lugemisaastal apostel Peetruse manitsus kristlastele, et nad paneksid maha kõik selle, mis on rikutud ning saaksid puhtaks nagu äsjasündinud lapsed, kes Jumala heldusest ammutatava selge vaimuliku piima varal kasvavad pääste poole.

Niisiis juhivad teise lugemisaasta pühakirjatekstit tähelepanu sellele, et maisest, s.t paratamatult hävivast või kaduvast roast mõõdetamatult olulisem²⁵ on otsida (ja leida) jäävat rooga, milleks ei ole miski muu kui osadus Jeesuse Kristuse, Jumala inimeseks saanud Pojaga, Temasse uskumine ning Temas teostunud lunastusest osasaamine – seda mitte ainult usu kui abstraktse tõekspidamise, vaid ka päris reaalse, silmaga nähtavate, käega katsutavate ja muude meeltega tajutavate armuvahendite, eeskätt armulauasakramendi, s.t Kristuse Ihu (liha²⁶) ja Vere söömise ja joomise kaudu.²⁷

Siin on oluline mõelda ka paastuaja tõelisele tähendusele: kuigi see ärgitab meid piirama oma ihulikke vajadusi, ei ole selle keskmes mitte meie, vaid Kristus. Meid ei kutsuta mitte enesetäiustamisele, vaid oma risti enda peale võttes ja Kristusele järgnedes enesest loobumisele. Kristus annab oma liha, s.t oma elu «maailma elu eest» (Jh 6:51), ja see tähendab, et võime tõelise elu leida vaid ennast Temasse kaotades, Temaga üheks saades – samamoodi, nagu saame üheks leivaga, mida sööme, ja veiniga, mida joome, ainult selle erinevusega, et tegelikult ei võta mitte meie omaks Kristust, vaid Kristus meid. Üksnes nii me ei nälgi ega janune enam ialgi.

²⁵ Rääkimata kõigest sellisest, mis on rikutud ja kuri ning peab olema enesestmõistetavalt täielikult välistatud.

²⁶ Tuleb tunnistada, et nagu Jeesuse kaasaegsetel, nii on meilgi üsna raske aktsepteerida Tema *liha* söömist – *ihu* näib olevat märksa vastuvõetavam sõna.

²⁷ Vrd 1Jh 1:1–3: «Mis algusest peale on olnud, mida me oleme kuulnud, mida me oleme oma silmaga näinud, mida me oleme vaadelnud ja mida meie käed on katsunud – seda me kuulutame Elu Sõnast. Jah, Elu on saanud avalikuks, ja me oleme näinud ja me tunnistame ja kuulutame teile igavest elu, mis oli Isa juures ja on saanud meile avalikuks. Mida me oleme näinud ja kuulnud, seda me kuulutame ka teile, et teilgi oleks osadus meiega.»

Jutluse võib ehitada üles näiteks järgmiste punktidenä:

1. Paastuaja keskpaika jõudes on paslik endasse vaadata ja küsida, kuivõrd oleme osanud kasutada meile kingitud võimalust oma elu korrastada, halvast ja rikutust lahti öelda, üleliigsest ja kasutust loobuda ning heas juurduda ja kasvada. Kuivõrd oleme otsinud Issandat ja Tema sõna – ning kui oleme seda otsinud, siis milliste motiivide ja millise tulemusega. Prohvet Aamos hoiatab, et kui inimesed ei pöördu ülekohtust ega otsi Jumalat siira südamega, siis nad ei leia ei Teda ega Tema õnnistust.²⁸ Mis oli see, miks Jeesuse ümber kogunenud inimesed Teda otsisid? Jeesus, kes Jumalana näeb inimeste südamesse, pidi täie otsekoheusega tõdema, et tegelikult ei otsinud nad mitte Teda ega isegi Temas avalduvat Jumala väge, vaid kõige lihtsamate ihuvajaduste täitumist. Jumal ei keela inimestele ei toitu, jooki ega midagi muud, mida inimesed vajavad – aga Jeesus näitab, et sellest ei piisa. Sellest on vähe, see ei küündi inimese tõeliste vajaduste ega tõelise väärtuseni. See hävib ja võib pahathti isegi hävitada.
2. Kui paastuaeg kutsub meid loobumisele, siis see ei ole ainult loobumine *millestki*, vaid loobumine *millekski*, millegi kasuks. Kuigi võime tänuliku meelega teada, et Jumal laseb meie loobumisel tulla eeskätt kasuks meile endale, ei saa see olla meie peamiseks motivatsiooniks, kuna seegi poleks kooskõlas meie kui Jumala laste kutsumusega. Et me oleme lapsed – peaksime olema nagu lapsed –, seda kinnitab ka Epistel, kutsudes meid ütlema lahti ja saama puhtaks kogu kurjast ning julgustades meid Issanda heldusest ammutades kasvama pääste poole. Meie jõuallikas, meie teemoon ja jook on Kristus ise, kes selleks ongi taevast alla tulnud, et me Teda vastu võttes, Temasse uskudes ning Temaga üheks saades enam iial ei nälgiks ega januneks, vaid päriksime igavese elu jumalikus täiuses.
3. Kristus ei ole jätnud meile mitte ainult nähtamatuid, käegakatsumatuid armuvahendeid. Kristlik usk, kristlaseks, Jumala lapseks olemine ei teostu pelgalt inimese peas, see ei ole ainult tõekspidamine. Samamoodi, nagu Jumal on lasknud oma ainusündinud Pojal saada tõeliseks inimeseks – lihaks –, nii on Ta andnud meile ka nähtavad, erinevate meeltega tajutavad armuvahendid, millest suurim on armulauasakrament, kuna seeläbi võtame endasse Kristuse enda kogu Tema jumalikkuses ja inimlikkuses ning Kristus muudab meid seeläbi üheks endaga, osaks Tema müstilisest Ihus. Kahtlemata on hea, kui küsime paastuajal (ja igal muul ajal), mida meie saame kristlastena, Jumala lastena teha, et Jumala armastus võiks veelgi paremini ja veelgi rohkematele inimestele meie ümber nähtavaks saada, ent me ei tohi hetkekski unustada, et paastuaja ja üleüldse kristliku usu keskmes ei ole mitte meie teod, vaid Jumala tegu Jeesuses Kristuses: «See ongi Jumala tegu, et te usute Temasse, kelle Ta on läkitanud.»

²⁸ Juhul, kui Vana Testamendi lugemiseks valitakse prohvet Aamose raamat, võiks teksti parema mõistmise huvides lugeda veidi rohkem kui kavas ette nähtud, soovitavalt terve kaheksanda peatüki.